

Duško Živanović

KUĆA S TROJA VRATA U ŽUDIOSKOJ ULICI

U uskim i strmim ulicama sekstercije sv. Nikola, koje od Place vode ka severnim zidinama Dubrovnika, sačuvali su se još izvesni primeri starije građanske arhitekture skromnih dimenzija, ali skladnih oblika. Domaći graditelji i klesari ukrasili su ih arhitektonskim i skulpturalnim elementima, a prirodni pad terena uslovio je stepenasti način građenja, koji je unutrašnjim prostorima omogućio više svetlosti i otvorio nove vidike.

Mnoge od ovih malih građevina propale su usled dotrajalosti, ali su pojedina rušenja i docnije prepravke na nekim objektima nastali češće kao posledica požara i potresa, kojima je dubrovački predeo bio stalno izložen tokom svoje duge povesti. Na pročeljima onih zgrada koje su pretrpele poremećaje, ponekad se jasno vide stari i novi delovi, kako je primerice na zgradama u Kovačkoj ulici br. 11 i 13 ili u Dropčevoj ulici br. 6, gde su delovi starog zida koso nagnuti u odnosu na vertikalnu ravan, u položaju koji ne odgovara statičkim zakonima.

Polomljeni delovi pročelja razneseni su svojevremeno i zauvek su izgubljeni, ali je izvestan broj slučajno sačuvan od potpune propasti. U nedostatku materijala za građenje, vlasnici oštećenih zgrada popravljali su ili iznova zidali svoje domove upotrebljavajući kamen i gotove arhitektonske delove sa okolnih ruševina. Zbog toga mnoge kuće na Prijekom imaju na pročelnom zidu ugrađen poneki deo venca, kapitela, konzole, luka ili ukrasa sa drugih građevina, što daje karakterističan pečat današnjem izgledu ovog dela grada. Tako su, između ostalog, naknadno uzidani okviri novog prozora na zgradi u ulici sv. Nikole br. 15, delovi sa delimično ugrađenim stubićem ispod podrumskog prozora u Boškovićevoj 14, deo kamene grede sa jajastim štapom u pragu vrata Petilovrijenci 8. Reljef u obliku užeta uzidan je kao deo venca na kući u ulici Petilovrijenci 7 i na vratima Antuninske ulice 14, a reljef zavojnice na Palmotićevoj br. 10. Na zgradi u Antuninskoj ulici br. 10 naknadno je postavljen lik anđela sa grbom.

Te izmene na pročeljima zgrada isto su tako uočljive u Žudioskoj ulici kao u bilo kojoj drugoj susednoj ulici. Međutim, kuća čija su ulazna vrata obeležena danas brojevima 18 i 20 naročito se ističe svojim spoljnim izgledom sa nekoliko zanimljivih ili na prvi pogled neobjašnjivih detalja i urezanih natpisa. Na pročelju te zgrade jasno se raspoznaju dva načina ili, bolje dva vremena zidanja.

Gornji deo građevine odlikuje se prozorima postavljenih jedan iznad drugog, u odgovarajućim vertikalnim osovinama. Nejednake veličine prozora sa razlikama u detaljima, nesvakidašnji završetak zgrade s krovom na jednu

vodu i svetlija patina zidnog platna pokazuju da je taj deo pročelja nastao kasnije, kao posledica nemarne popravke građevine posle njenog delimičnog rušenja. Kuća, čija širina prema ulici iznosi malo više od šest metara, nema tačno određene završetke na svojim bočnim stranama, već se oni samo naslućuju po zidanju kamena i nepravilnim spojnicama. Ovo takođe upućuje da je gornji deo pročelja popravlján i preudešavan, ali se, usled nemarnosti ili kojeg drugog razloga, nije ustanovila leva i desna ivica. Treba napomenuti da su u ovoj seksterciji bočni, zabatni zidovi zajednički za dve susedne zgrade, ali se granica između dva imanja prema ulici najčešće naznačava naglašenom spojnicom, ivicom ili nizom kamenih kvadera obrađenih na poseban način. Veliki zemljotres 1667. godine nije zahvatio taj deo Žudioske ulice, te se može pretpostaviti da su se pomenute promene na kući dogodile pre ili posle navedene godine.¹

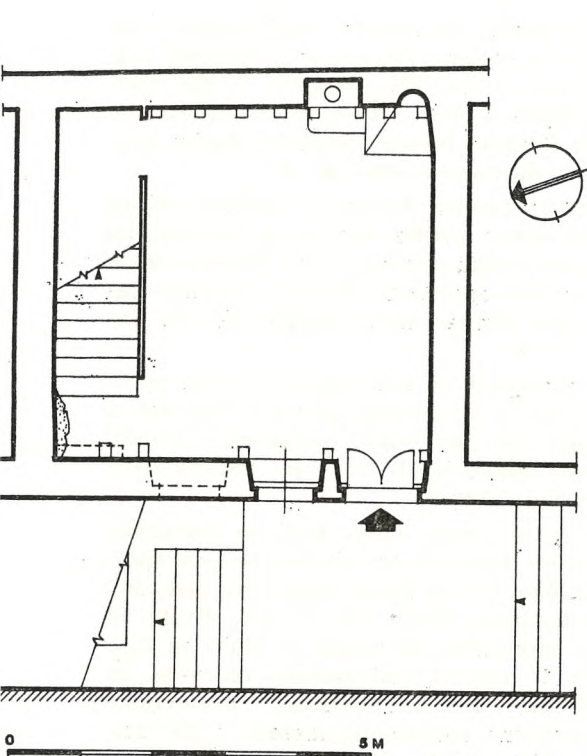
Nasuprot tome, donji deo zgrade ima tamniju patinu zidnog platna, a prostori između pojedinih komada ispunjeni su debelim slojem sitnozrnog maltera koji delimično prelazi i pokriva vidljivu stranu kvadera. Slobodno postavljeni otvori podruma i prizemlja kao i njihovo stepenasto nizanje, prateći pad terena, daju zgradi neobičan izgled. Ovaj utisak pojačan je još zapažanjem da cela masa pročelja počiva gotovo isključivo na kamenim okvirima prozora i vrata. Jedna od najvažnijih odlika dubrovačkih kuća gotskog perioda slobodan je raspored otvora, koji verno izražava unutrašnji razmeštaj prostorija. To se dobro zapaža na nekim od vlastelinskih palata u gradu, kao što su palate Ranjina u ulici kneza Justinijana br. 8 (sada ul. braće Andrijića)² i u ulici Đure Baljiva br. 3, Gučetićeva palata sa kvadriforom u Restićevoj 4 ili ona u ulici Prijeka br. 16.

Prva, najniže postavljena vrata kuće u Žudioskoj ulici vode neposredno u »konobu« (spremište), jedinu prostoriju podruma. Vrata su skromno obrađena, sa ravnim dovratnicama i kapitelima u obliku konzola, jednostavnog gotskog profila. Konzole su usmerene prema otvoru, tako da je njihov spoljni deo, okrenut ulici, potpuno u ravni pročelnog zida. U sredini nadvratnika uklesani su inicijali F i P. Prilično istrošen prag vrata postavljen je za oko dvadeset santimetara iznad ulice; ovo je učinjeno da bi se pod unutrašnje prostorije, koji je u istoj visini sa uličnim pločnikom, zaštitio od prodiranja vode prilikom jakih kiša.

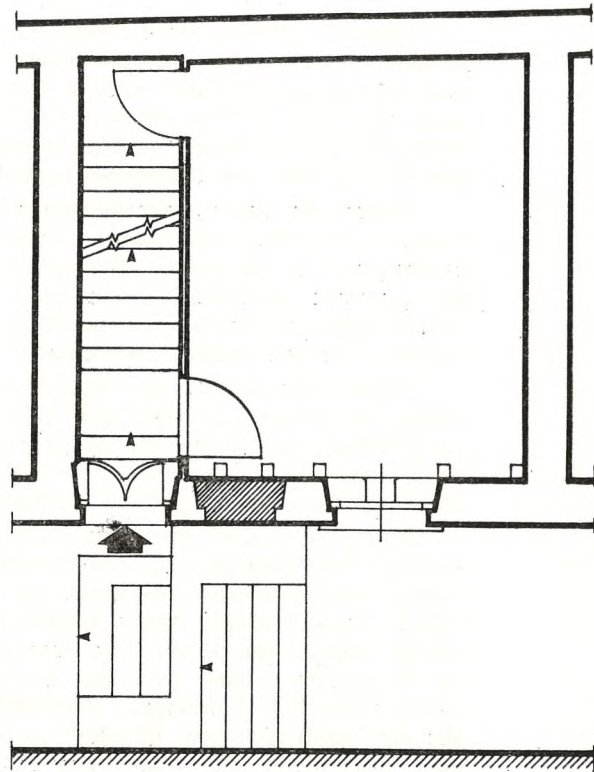
Na levom dovratniku ovih vrata uklesan je arapski broj 21 na način koji je bio u upotrebi tokom 15. i 16. veka. Dubrovačke kuće često su menjale brojeve, te otuda nije retko naći vrata obeležena na različite načine, u raznim vremenskim periodima. U prvo vreme brojevi su urezivani u dovratnike, kasnije su ih ispisivali bojom ili označavali limenim ili kamenim tablicama. Treba još napomenuti da u ovim ulicama staro obeležavanje brojevima počinje od Place, ide samo jednom stranom ulice do zidina a zatim se nastavlja, spuštajući se, drugom stranom natrag do Place. Sudeći po nađenim primerima, brojevima su obeležavana ulazna vrata a ne kuće.

¹ J. Mihailović, *Seizmički karakter i trusne katastrofe našeg južnog primorja od Stona do Ulcinja*, Srpska akademija nauka, Posebna izdanja CXL, Beograd 1947, Prilog 1, Plan grada Dubrovnika. Po Mihailoviću, koji se služio podacima iz službenog zapisnika o štetama na javnim zgradama načinjenim komisijski pet dana posle potresa, kuće iznad ulice Prijeko nisu bile oštećene.

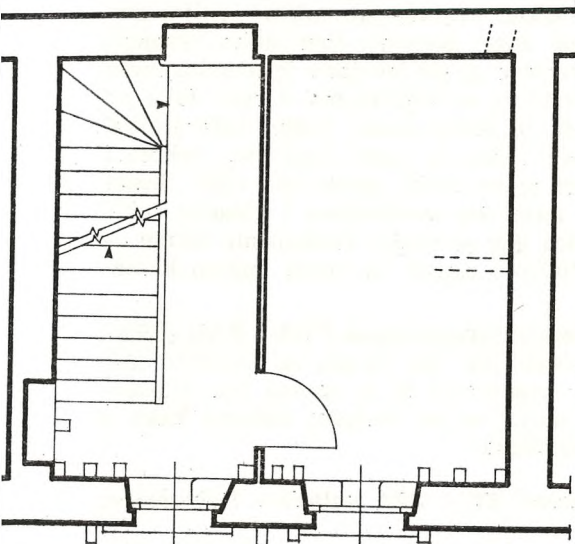
² I. Zdravković, D. Živanović i D. Vuković, *Tri stare dubrovačke palate*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, god. I, sv. I, Dubrovnik 1952, str. 183.

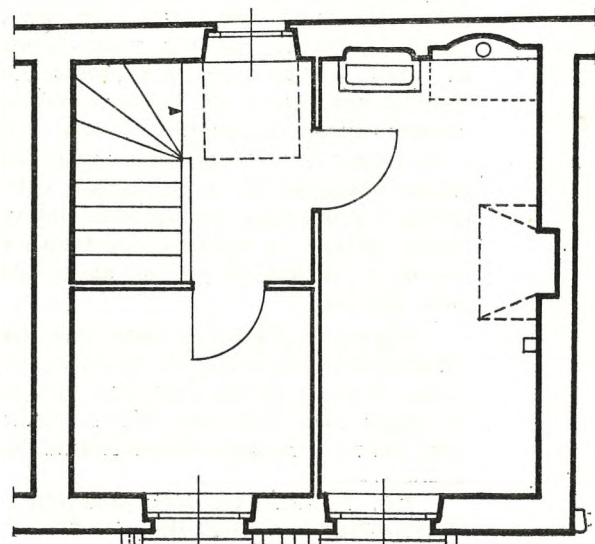
Slika 1. Podrum

Slika 2. Prizemlje

Slika 3. Prvi sprat

Slika 4. Potkuplje

Napred opisani, gotski oblik vrata postoji u raznim varijantama i na drugim građevinama u gradu. Slična vrata, gotovo istovetnih dimenzija, nalaze se u prizemlju jedne kuće u Pustijerni, u ulici Đure Baljiva. Druge varijante tih vrata, sličnog oblika ali sa žlebom, koritasto zasečenom brazdom po unutrašnjoj ivici okvira, postoje u ulici Domino (vrata obeležena starim brojem S 8 tj. 58) i na Gučetićevoj palati u Restičevoj ulici br. 4.

Sudeći po načinu obrade kamena, po profilu konzola i opštem obliku mogu se sva ova vrata staviti u period kasne gotike, koji se u Dubrovniku zadržao sve do 16. stoleća. Opisujući dubrovačku gotiku, Cvito Fisković kaže da »glavna i podrumska vrata imaju u kasnogotičkim kućama većinom četvorni oblik, nadvratnik im je ravan, dok ranija imaju šiljasti luk. Na do vratku je urezan arapski broj kuće«.³

Neposredno uz opisana vrata stoji jednostavan, pravougaoni prozor spremišta, čiji pragovi prelaze malo preko širine dovratnika. Mere ovog otvora su izuzetno veće nego što je to običaj na pdrumskim prozorima drugih, sličnih zgrada. Po poremećenom izgledu kamenih okvira i po dimenzijama izvesno je da prozor ne pripada prvobitnoj građevini.

Idući dalje, sleva nadesno, nailazi se na druga vrata koja su delimično zazidana i u čijem je donjem delu ostavljen danas otvor za osvetljavanje spremišta. Prag ovih vrata postavljen je na oko 1.70 m iznad ulice i na približno 0.70 m iznad jednog malog kamenog postolja, širine oko 70 cm. Vrata su veoma slična napred opisanim vratima spremišta, ali danas ne služe za ulaz jer je iznutra srušen pristupni podest. U sredini nadvratnika uklesana su velika slova F i P (inicijali FRATERNITAS PRESBITERORUM), postavljena oko ukrštenih ključeva. Ključevi su verovatno naknadno uklesani u već uzidani nadvratnik, što može opravdati njihov nešto slabiji crtež. Na levom dovratniku je arapski broj 22 ispisan na gotski način, u plitkom reljefu.

Treća, glavna vrata, obeležena starim brojem 23, istovetna su po obliku sa prethodno opisanim vratima, ali nešto većih dimenzija. Njihov prag je postavljen malo više iznad ravni poda, slično vratima spremišta; spoljni stepenici olakšavaju pristup ulazu iz strme ulice. Kapiteli dovratnika okrenuti su i ovde otvoru vrata, a u sredini nadvratne grede izvajana je u polureljefu minijaturna figura sv. Petra u sedećem stavu sa ključevima u ruci. Iako na veoma skućenom prostoru (visina reljefa je jedva ravna visini nadvratnika, a to iznosi oko dvadesetak santimetara), vajar je uspeo sigurnom rukom i finom obradom da u potpunosti ostvari jedno malo umetničko delo. Snaga crteža i proporcije međusobnih delova, izraz lica svetiteljeva i njegove ruke, brada, haljina sa sponom, prestona stolica gde se naziru renesansne forme — sve su to razlozi da se oko sa zadovoljstvom zadrži na ovom malom kamenom ukrasu.

Figura sv. Petra je uokvirena urezanim skraćenicama FRA i SAC (FRATERNITAS SACRORUM, bratstvo sakramenta). Taj natpis sa reljefom kao i onaj F P na prvim i drugim vratima označavaju da je zgrada bila vlasništvo popovskih bratstava. Slični natpisi nalaze se na brojnim kućama kako u ovoj, tako i u drugim sekstercijama Dubrovnika.⁴

³ C. Fisković, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Matica hrvatska, Zagreb 1947, str. 65.

⁴ D. Živanović, *Skup kuća u ulici od kaštela*, rad predat Analima Historijskog odeljela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku.

Otkuda toliki broj otvora na tako malom prostoru i međusobnom rastojanju? Problem se ne postavlja za glavni ulaz i za vrata i prozor spremišta, koji su i danas zadržali svoju prvobitnu namenu, već za srednja vrata obeležena brojem 22. U njihovu izvornost teško je posumnjati iz više razloga. Po dimenzijama, obliku, stilskim odlikama i načinu izrade ona potpuno odgovaraju ostalim spoljnim vratima kuće. Osim toga, u obeležavanju postoji pravilan redosled brojeva (21, 22, 23) i nema приметnih tragova naknadnog probijanja. Na drugim kućama se takve promene mogu lako uočiti po izgledu maltera na mestima gde kamen dodiruje okvire. S druge strane, ne izgleda nimalo verovatno da su ova vrata načinjena iz nekih formalističkih razloga jer koncepcija pročelja to ne iziskuje. Dve Gundulićeve renesansne palate u Ulici između polača predstavljaju redak i možda jedinstven primer lažnih spoljnih vrata u Dubrovniku; na njima je donji deo potpuno zazidan, a gornji služi za osvetljavanje stepenišnog prostora. Postojanje lažnih vrata na Gundulićevim palatama može se donekle opravdati zbog monumentalnog rešenja pročelja po klasičnim uzorima.⁵

U nedostatku arhivskih dokumenata, ispravno objašnjenje srednjih vrata na kući u Žudioskoj ulici treba tražiti u uporednoj analizi osnove, pročelja i preseka. Ova analiza pokazuje mogućnost nešto drugačijeg izvornog rasporeda u kome bi podrum i prizemlje bili samostalan deo kuće, potpuno odeljen od glavnog ulaza i gornjih spratova. U predloženoj restituciji početak stepenica za spratove nalazio bi se ispred današnjih unutrašnjih vrata, koja služe za vezu ulaznog prostora sa sobom prizemlja. Ova pretpostavka je potvrđena činjenicom da se u sadašnjem ulazu oseća pomanjkanje prostora. Prvi stepenik sa kružnim zasecima, koji omogućuju otvaranje drvenih krila, veoma je neugodan za penjanje i opasan. On nije mogao biti tako zamišljen od početka, već je nastao pomeranjem podesta prema ulici usled potrebe da se naknadno ostvari prilaz prostoriji u prizemlju i da se savlada razlika u visini njenog poda s podom prvobitnog ulaza. Predloženo rešenje pretpostavlja da su podrum i prizemlje bili i ranije povezani unutrašnjim stepenicama i da su oba poda imala neposredne pristupe sa ulice, kako je to pokazano na skici restitucije.

Ovakvo objašnjenje pitanja srednjih vrata na pročelju kuće u Židovskoj ulici može se smatrati zadovoljavajućim. To potvrđuju i ostaci jedne nisko postavljene konzole sa kamenom gredom za pridržavanje danas srušenog podesta iza ovih vrata. Međutim, moraju se ipak staviti dve kritične primedbe. Prva se odnosi na malu visinu srednjih vrata — svega oko 1.92 m, iako se u gradu mogu naći vrata od 1.70 m približno. Druga primedba je ozbiljnija i tiče se podele zgrade na dve nezavisne jedinice, jedna iznad druge. Koliko je dosad poznato, ovakva podela nije uobičajena u starom Dubrovniku, gde se, izuzetno, samo jedna i to najniža, podrumaska prostorija (spremište) izdvajala od ostalog dela kuće i imala svoj posebni ulaz.

Dva podatka od opšteg interesa mogu doprineti potpunijem sagledanju ovog problema. Naime, u nekim primorskim gradovima nailazi se ponekad na vrata obeležena uklesanim krstom, koja su isključivo služila za iznošenje umrlih. U Dubrovniku su takva vrata na kući u Ulici od Šorte br. 10 koja imaju urezan krst u sredini nadvratnika. Na jednim drugim vratima u ulici

---

⁵ Pročelje Gundulićevih palata i I. Zdravković, D. Živanović i D. Vuković, op. cit.

Zvijezdićevoj br. 12 krst je uklesan na desnom dovratniku, ali izvornost u ovom slučaju nije sigurna.⁶

Poznato je, takođe, da je Židovska ulica bila središte starog dubrovačkog geta (»strada del ghetto«, »calle 3«) i da su Jevreji, Žudjeli, koji su tu stanovali, izvršili mnoge izmene u rasporedu i unutrašnjem izgledu kuća. U jednoj tužbi u doba francuske okupacije, u januaru 1811. godine, zahteva se od tadašnjih stanara da kuću u kojoj stanuju povrate u ono stanje u kome je predana pod zakup njihovim precima. Između ostalog, traženo je da se ponovo izgrade sva uklonjena stepeništa, da se uspostave sve sobe u nekadašnjoj veličini, da se vrate na staro mesto sve skinute pregrade i da se zatvori zid koji je »aperto per aver più facile ed immediata comunicazione con resto del ghetto e della scuola«.⁷

Iako je utvrđeno da je poreklo srednjih vrata izvorno i da ona potiču iz doba prvobitne gradnje kuće, treba ipak priznati da nijedno od dva napred pomenuta objašnjenja ne daje definitivni odgovor na pitanje čemu su zapravo služila ova vrata.

Za razliku od sasvim slobodno oblikovanog prizemlja, gornji deo kuće odlikuje se mirnim rasporedom otvora. Redovi kamena pri vrhu zida poremećeni su i nemarno završeni. Krov je na jednu vodu, sa nagibom prema zadnjem delu kuće gde otvorena kanalizacija teče po granici dva susedna imanja, paralelno sa ulicom. Ova kanalizacija služi isključivo za odvođenje kišnice.

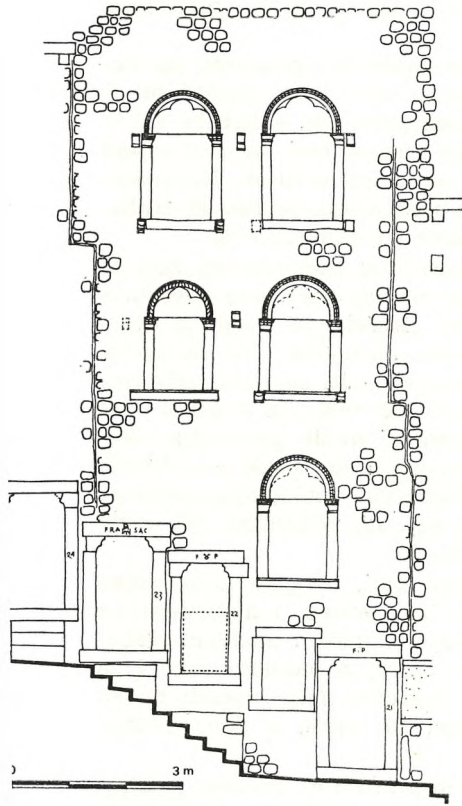
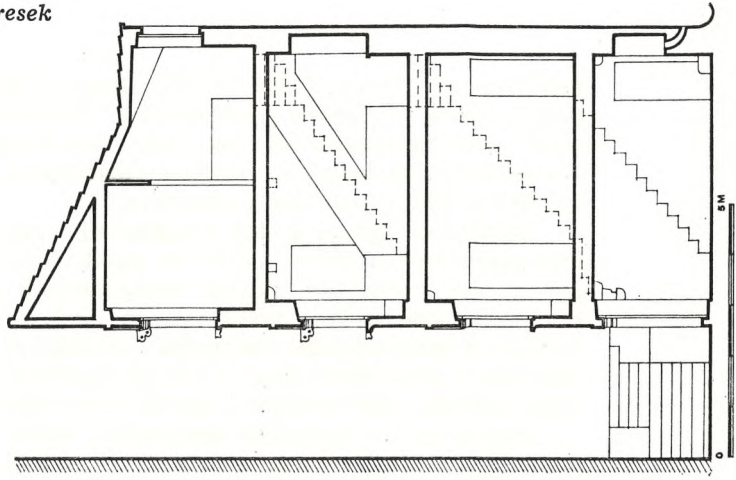
Polukružni prozori pročelja veoma su slični na prvi pogled, ali među njima nema dva istovetna primerka; razlike su u dimenzijama (širina i visina otvora), u ukrasu lukova (naizmenični zupci i uvijeno uže), u ukrasu i dimenzijama polukapitela, kamenih pragova i uzidanih konzola (»uši« i »zupci« oko prozora). Pažljivim posmatranjem otkriva se da ni odgovarajući elementi jednog istog prozora, s jedne i druge strane, nisu potpuno istovetni. Nema sumnje da je ovaj potpuni nered u arhitektonskom oblikovanju gornjeg dela pročelja nastao zbog upotrebe kamenih delova drugih, razrušenih građevina, u vreme neke docnije popravke.

Nasuprot današnjem izgledu polukružnih prozora na ovoj zgradi, više pažnje zaslužuje proučavanje samog njihovog oblika. U stvari, to i nije pravi polukružni prozor, jer mu je vidni otvor pravougaon; uokviren je kamenim pragom, doprozornicima i profilisanim polukapitelima nad kojima je slepa luneta. Kompoziciju završava lučna arhivolta, ukrašena motivom užeta ili

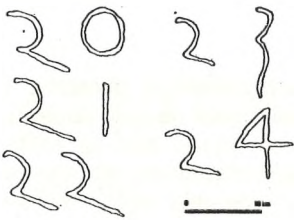
⁶ »U Dubrovniku se ova niža vrata tik do glavnog kućnog ulaza ponavljaju u toku 15. i 16. stoljeća u gotičkim i renesansnim kućama. Tamo postoji predaja da su služila iznošenju mrtvaca iz kuće. U Italiji se također nalaze na kućama 15. stoljeća, a nazivaju ih 'porta del morto', C. Fisković, *Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru*, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 2, str. 136.

⁷ Z. Šundrica, *Dubrovački jevreji i njihova emancipacija (1808-1815)*, Zbornik 1, Jevrejski istorijski muzej, Beograd 1971, str. 156. Takvo stanje kuća u getu i njihov poseban raspored potvrđuje takođe jedan zvaničan izveštaj, u decembru 1811. godine, u kome je reč o kućama koje su Jevreji uzimali u najam, ib. str. 155: »Toutes ces maisons, à l'exception de deux seulement, se trouvent maintenant en assez mauvais état, et je suis d'avis qu'elles ne pourraient avec facilité être louées à d'autres qu'à des Juifs, attendu leur situation peu fréquentée, et une distribution des pièces—qui ne pourraient convenir qu'aux seuls Juifs« (Registre de correspondance 1811—1813, br. 270).

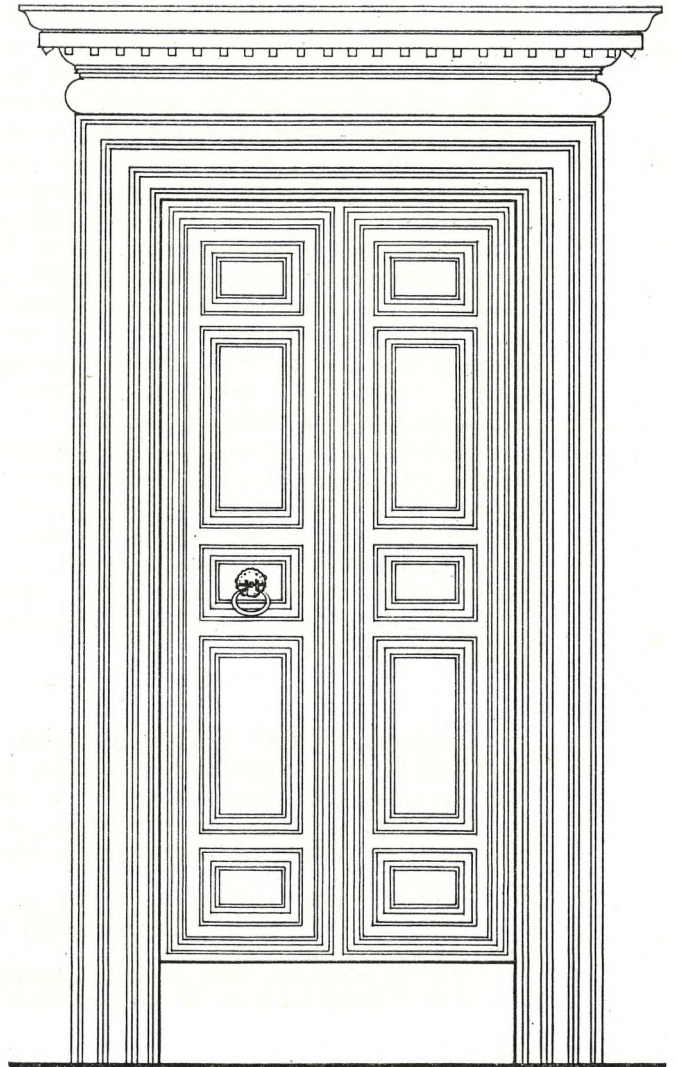
Slika 6. Poprečni presek

Slika 5. Skica pročelja

Slika 7. Brojevi urezani na dovratnicima ulaznih vrata

Slika 8. Unutrašnja vrata

naizмениčnih zubaca. Luk je polukružnog oblika, ali njegove krajnje tačke ne padaju uvek u krajeve doprozornika. Unutrašnje polje je ukrašeno i olakšano lučno zasečenim zupcima koji daju luneti trolisni oblik. Ti zupci su danas često polomljeni ili potpuno odstranjeni, a luneta ispunjena malterom, kao što je slučaj na prozoru prizemlja.

Ispitivanje opisnog tipa polukružnih prozora može se upotpuniti na nekim primerima u Dubrovniku. Na palati Ranjine u ulici Đure Baljivi br. 3, čije pročelje pokazuje tragove mnogobrojnih pregrađivanja, sačuvala su se dva takva polukružna prozora, bolje i pravilnije izrade. Oni su postavljeni na malom međusobnom odstojanju i oivičeni su posebnim okvirom. Doprozornici imaju profilisane stope i lisnate kapitule, a nad njima je luk sa trolisnom lunetom. Oko prozora i između njih ugrađene su kamene »uši«.

Možda su to »grbavice« (gerbaviza), naziv naročitog tipa prozora koji se pominje u arhivskim dokumentima, ali za koji se ne zna šta tačno predstavlja. Najraniji njihov pomen (1372. godine) donosi Jireček, po kome je »gerbaviča« neka vrsta malih prozora sa ušima (cum auriculis).⁸ To mišljenje pobija Tadić koji tvrdi da grbavice nisu mali prozori, »niti su samo grbavice imale uši«. Tadić navodi primere od 14. do početka 16. veka, iz kojih se vidi da su grbavice podjednako upotrebljavane kao prozori malih prostorija i velikih dvorana (primer iz 1430. g.); one su po dimenzijama dostizale i do 1.50 m širine i oko 2 do 4 metra visine (1499 g.). Po Tadićevom mišljenju, grbavice su dobile »svoje ime po formi pragova sa strane koji su, verovatno, bili malo pogrbljeni, što bi odgovaralo gotskom stilu prozora«.⁹

Drugačije objašnjenje nalazi se kod Fiskovića koji, u opisu dubrovačke gotske kuće, kaže da se prozori iskićena šiljasta luka »zovu u dokumentima 'saracenski', a ako su im lukovi zaobljeni nazivaju ih našim nazivom 'grbavice'. Taj naziv upotrebljava se i za zaobljena vrata, a jednako tako i za kamenje kojih je površina ponešto zaobljena«. Fisković dalje navodi da su »grbavice obla luka« pominjane zadnjih decenija 15. veka, u doba širenja gotsko-renesansnog i renesansnog stila.¹⁰

Za razliku od javnih zgrada, na dubrovačkim privatnim kućama gotskog stila, koliko je poznato, nije bilo izuzetno velikih prozora šiljastog luka. Naprotiv, u prelaznom gotsko-renesansnom periodu pojavljuju se veći polukružni prozori. Vrhunac, u tom smislu, predstavljaju monumentalni prozori pomenutih Gundulićevih renesansnih palata u Ulici između polača.¹¹ Otuda bi se, zaista, moglo zaključiti da se naziv »grbavica« odnosi više na polukružne prozore koji svojim oblikom i detaljima bolje pokazuju odlike prelaznog gotsko-renesansnog stila.

Unutrašnjost kuće predstavlja dobro ostvarenu organizaciju prostora i međusobnih veza. Nekadašnje spremište u podrumu sačuvalo je još kamene konzole za nošenje drvene tavanice. U desnom uglu, na mestu gde se sučeljavaju zabatni i pročelni zid i odakle polaze današnje stepenice, nalaze se dva značajna ostatka koji svedoče o prvobitnom izgledu ovog dela kuće. O nisko

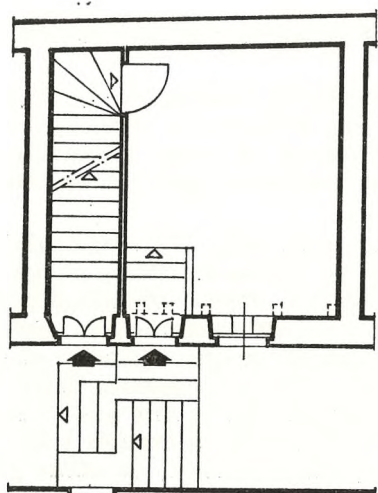
⁸ K. Jireček, *Istorija Srba*, sv. III, Beograd 1923, str. 276.

⁹ R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I, Beograd 1938, str. 15.

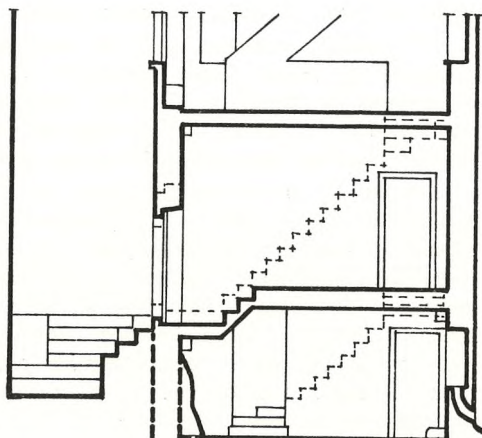
¹⁰ C. Fisković, *Naši graditelji i kipari*, pp. 65, 69.

¹¹ I. Zdravković, D. Živanović i D. Vuković, op. cit.

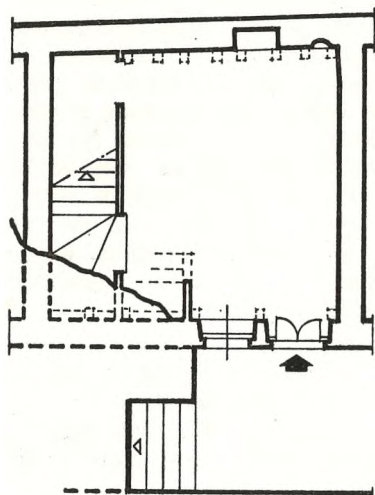

PRIZEMLJE

PRESEK

PODRUM

Slika 9. Restitucija prvotnog stanja — osnove podruma, prizemlja, i presek

uzidanoj konzoli već je bilo reči ranije; ona nosi deo polomljene kamene grede koja danas ničemu ne služi, jer je uklonjen podest iza zazidanih vrata.

Drugi detalj se odnosi na površno i nepotpuno dotesanu prirodnu stenu u samom uglu, koja za desetinu santimetra ispada izvan ravni zida. Slično se može videti na jednoj zgradi u Zamanjinoj ulici br. 6, samo sa spoljne strane, prema ulici. Postojanje žive stene u unutrašnjosti kuće u Žudioskoj ulici, iako se radi o spremištu, moguće je objasniti činjenicom da u prvo doba ovaj ugao nije bio pristupačan zbog nisko postavljenog podesta, te je graditelj namerno ostavio stenu da bi što bolje i sigurnije oslonio buduću gra-

đevinu. Docije, prilikom radova i pomeranja stepenica, morala se stena doklesati da bi se potpuno oslobodio ugao.

U podrumu nema vidljivih ostataka kamene krune bunara, što ne znači da kuća nije nikad imala gustijernu (cisternu). Ima slučajeva da je gustijerna napuštena ili zatrpana, a njena kamena krana prenetá na drugo mesto. Prema kazivanju suseda, to se dogodilo sa krunom gustijerne jedne od okolnih zgrada prilikom njenog unutrašnjeg preuređenja.

Prostoriji u prizemlju danas se pristupa iz ulaza kroz jedna naknadno probijena vrata. Iako u zapaštenom stanju, ona se svojim klasičnim proporcijama i bogatom profilacijom znatno razlikuju od ostalih arhitektonskih elemenata građevine. Pažljivim ispitivanjem otkriva se da su nastrešnica, nadvratnik i dovratnici načinjeni od drveta, podražavajući potpuno kamene elemente baroknih oblika.¹² Usled višestrukih slojeva boje, koja pokriva drveno krilo i okvire, kao i usled raznih oštećenja pojedini fini profili postali su manje izraziti i jedva se mogu razaznati. Na vratima je pričvršćen zvekir sa ružom (»kucalo«); unutrašnja strana vrata, prema prostoriji, obrađena je jednostavno i bez ukrasa.

Danas se ne može lako odgovoriti na pitanje iz kojih su razloga postavljena tako izuzetno ukrašena vrata na jednom unutrašnjem prolazu. Jedno od mogućih objašnjenja sastojalo bi se u tome da je ova prizemna prostorija služila u izvesnom vremenskom periodu kao sedište neke društvene ili verske ustanove. Na to navodi postojanje onih ranije opisanih srednjih vrata na pročelju, iako je očigledno da su unutrašnja vrata iz doba ranog baroka bila postavljena upravo radi toga da zamene zazidana spoljna vrata. Na gornje objašnjenje upućuje takođe i prisustvo urezanih inicijala na svim spoljnim vratima — jedanput FRA . SAC i dvaput F . P. U Dubrovniku obično samo jedna vrata imaju ovaj znak koji obeležava vlasništvo zgrade. To svakako znači da je u jednom trenutku došlo do promene vlasnika, ali je isto tako moguće da se ovde nalazila uprava jednog od pomenutih popovskih bratstava, sopstvenika brojnih zgrada unutar gradskih zidina.

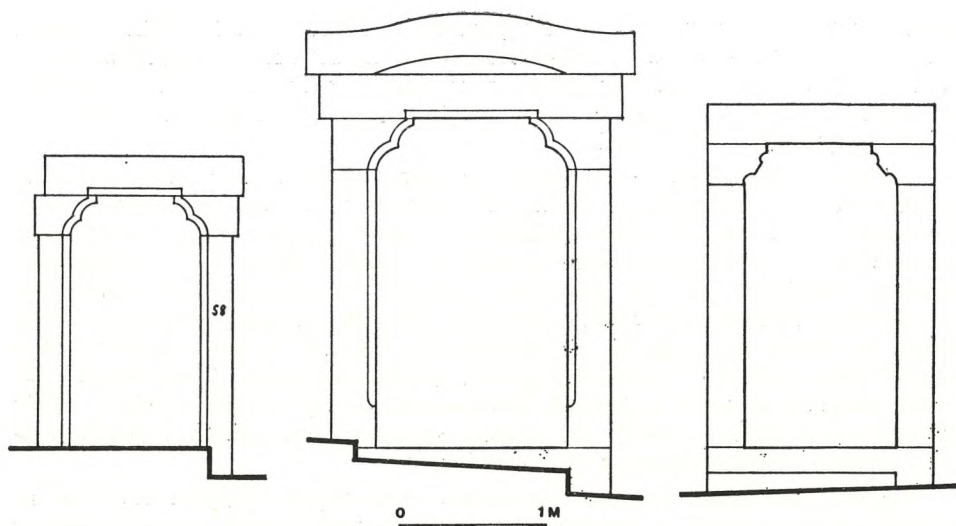
Prostorija prizemlja sačuvala je do danas konzole za nošenje drvene tavanice i dva sedala, okrenutih jedno drugom, u parapetnom zidiću jedinog prozora. U konstruktivnom pogledu pročelni zid nije oslabljen ali je na ovaj način, s malim sredstvima, ostvareno udobnije stanovanje. Kamena sedala i klupe zamenjuju balkone koje je ovde nemoguće graditi zbog male širine ulica.¹³

Iz prizemlja stepenice vode u prostorije prvog sprata, gde se ponovo susreću kamene konzole vrh zidova, a u prozorima kamene klupe. Za razliku od ranije opisanih, prozor predsoblja ima sedalo samo s jedne strane. U ste-

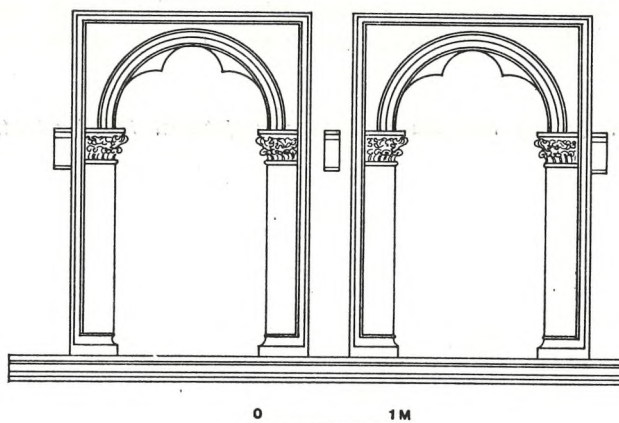
¹² Drveni, profilisani okviri vrata, koji podražavaju kamene elemente, postoje i u jednom malom letnjikovcu u Sustjepanu, na levoj obali Dubrovačke Rijeke. D. Živanović i D. Vuković, *Gotičko-renesansna kuća u Sustjepanu*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, god. II, Dubrovnik 1953, str. 198.

¹³ Ovaj tip sedala ili kamenih klupa poznat je element u evropskim tvrđavama srednjeg veka; istovetni oblik se nalazi na gotskim dvojnimi prozorima dvorca Đurđa Brankovića, Mali grad, u smederevskoj tvrđavi iz 1428—30 godine, čije fotografije donosi A. Deroko, *Srednjevekovni gradovi u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji*, Beograd 1950, pp. 77, 81.

C. Fisković, *Naši Graditelji*, str. 61, takođe ih pominje: »Uz donji dio prozora u sobi zidala su se često dva obična sjedala koja se još vide u palači Skočibuha-Bizzaro i u još nekim dubrovačkim kućama«.

Slika 10. Oblici vrata u ulicama Domino, Restić i Baljivi — skica

Slika 11. Tip polukružnih prozora u ulici Baljivi — skica Genealoška tablica obitelji .

penišnom prostoru nalaze se još dve niše sa policama, koje se mogu zatvoriti drvenim krilima.

Unutrašnji izgled potkuplja pretrpeo je znatne promene novim rasporedom pregradnih zidova i krova, kao i otvaranjem jednog krovnog prozora koji daje dnevnu svetlost stepeništu. Kuhinja ima dve niše za sanitarne potrebe, jednu veću konzolu kojoj se ne zna prava namena i jedno ognjište sa »napom«, kosim krovom za sakupljanje i odvođenje sagorelih gasova.

Datiranje kuće u Žudioskoj ulici počiva na stilskoj analizi pojedinih elemenata za koje se sa sigurnošću može utvrditi da pripadaju prvobitnom obliku građevine. To je slučaj sa donjim delom pročelja gde slobodni raspored

ukazuje na odlike gotskog stila, što potvrđuju oblici vrata i profili njihovih polukapitela. Slična vrata sa odgovarajućim dimenzijama i ukrasima nalaze se na drugim kasnogotskim i gotsko-renesansnim zgradama iz 15. i početka 16. veka. Uklesani arapski brojevi, svojim crtežom i načinom urezivanja, takođe pripadaju ovom periodu.

Za polukružne prozore sa slepim lunetama utvrđeno je da nisu izvornog porekla na ovoj građevini. Međutim, činjenica da se u toku obnavljanja uporno tražilo da svi prozori budu približno, na prvi pogled, istog oblika navodi na pomisao da se time hteo dati zgradi stari izgled i da su pre rušenja onde postojali slični, ako ne isti polukružni prozori. Ukoliko se naziv »grbavica« iz arhivskih dokumenata zaista odnosi na ovaj tip otvora, onda se on može staviti u period od kraja 14. do početka 16. veka, tj. u doba kada su se u Dubrovniku razvijali i prepletali gotski, gotsko-renesansni i renesansni stil. Oblik kamenih konzola ugrađenih oko prozora (»uši« i »zupci«), kao i motiv naizmeničnih zubaca (»žioka na raboš«, »scacchi«) na lucima i polukapitelima prozora takođe pripadaju tom vremenu.¹⁴

Najzad, datiranje nekoliko elemenata unutrašnjeg izgleda, kao što su kameni zupci za nošenje drvenih tavanica i kamena sedala u prozorima, u skladu je sa opštim datiranjem prvobitne građevine iz 15. i početka 16. veka.

Ova skromna građevina, uprkos mnogih promena koje je pretrpela tokom vremena, korisno dopunjuje sliku razvoja dubrovačkih kuća, a izvesni njeni detalji i osobenosti izdvajaju je od svih ostalih zgrada u starom dubrovačkom getu.

(Primljeno na 7. sjednici Razrada za likovne umjetnosti JAZU od 24. IX. 1981.)

---

¹⁴ C. Fisković, op. cit., 54, 66; *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Histroijski institut JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1955, pp. 75, 76.

Duško Živanović

MAISON AUX TROIS PORTES DANS LA RUE DES JUIFS A DUBROVNIK

Résumé

Dans la sexterce St Nicolas, partie septentrionale de Dubrovnik intramuros, de nombreuses maisons citadines ont péri au cours des siècles dans les incendies et les tremblements de terre ou succombé à cause de la vétusté de leur construction. Les propriétaires de ces maisons, souvent de faible condition économique, prenaient l'habitude de réparer ou de reconstruire leur demeures en utilisant les matériaux et les éléments architecturaux en pierre des ruines voisines. Ainsi, dans cette partie de la ville, bon nombre d'immeubles témoignent de cette coutume en montrant sur leur façade des éléments qui, de toute évidence, n'appartiennent pas à la construction primitive.

Cependant, la maison aux numéros 18 et 20 de la rue des Juifs (Žudioska), au coeur du ghetto ragusain d'autrefois, attire particulièrement l'attention; elle se distingue des autres bâtiments par quelques détails peu ordinaires de ses aspects extérieurs et intérieurs.

La partie supérieure de l'immeuble porte les traces des réparations ultérieures, confirmées par l'inégalité de ses fenêtres, la disparité de ses détails et la patine plus claire du mur de façade. Par contre, la partie inférieure, comportant le Rez-de-Chaussée haut et bas, paraît être authentique, sauf une fenêtre du magasin, de mauvaise finition et dont les dimensions sont anormalement importantes à cet endroit.

L'originalité de cette partie de l'immeuble réside dans la présence de trois portes, situées à trois niveaux différents, suivant les marches de la rue en forte pente. Cet exemple est unique dans les maisons familiales de ce type. Il faut noter que la plupart de ces demeures a été construite d'après un schéma, adopté d'une manière systématique, et qui comporte un magasin avec accès indépendant et une entrée d'immeuble au Rez-de-Chaussée, des chambres aux étages et une cuisine au dernier niveau, le tout desservi par un escalier à une volée.

L'examen détaillé du mur et des portes démontre que ces trois ouvertures étaient prévues à leur emplacement actuel dès le début de la construction. De plus, leur style et l'exécution de leurs détails, le numérotage régulier des portes avec des chiffres arabes utilisés aux 15. et 16. siècles, les marques d'appartenance de l'immeuble à une confraternité de prêtres, enfin l'analyse architecturale montrant clairement la disposition du plan initial, confirme cette opinion.

Néanmoins, il reste à savoir pour quelle raison exceptionnelle cette maison avait besoin de trois portes? En l'absence de documents écrits on ne peut que proposer quelques explications plausibles. Ainsi, dans certaines villes du Littoral adriatique et surtout en Italie au cours des 15. et 16. siècles on trouve quelquefois une petite porte affectée particulièrement à l'enlèvement des cercueils («porta del morto»). Ces portes sont habituellement marquées d'une croix, ce qui n'est pas le cas ici. Il faut mentionner, également, le fait que la maison était certainement habitée par des Juifs à l'époque du ghetto. Suivant les procès-verbaux, conservés dans les archives, les Juifs ont fait de très importantes modifications à l'intérieur des immeubles du ghetto abattant des cloisons, perçant des murs, créant des ouvertures nouvelles, pour faciliter l'accès direct à la synagogue. Ceci explique peut-être les changements intérieurs de la maison en question, mais non l'utilisation de la troisième porte en façade.

Enfin, une des explications possibles serait la présence d'une institution religieuse ou privée au Rez-de-Chaussée haut, ayant besoin d'un accès indépendant et direct de la rue. Était-ce le siège de la Confraternité de prêtres (Fraternitas Presbiterorum), propriétaires de plusieurs maisons de rapport et dont les sigles sont gravés sur les linteaux des portes? Cette supposition est renforcée par une autre porte, de style baroque, richement décorée et qui se trouve à l'entrée de la pièce, côté intérieur.

L'immeuble comporte d'autres particularités comme, par exemple, des bancs en pierre dans les allées des fenêtres, remplaçant utilement les balcons dans les rues étroites de la sexterce. Le type de fenêtre en demi-cercle représente également un certain intérêt malgré leur aspect modifié. En effet, le nom «guerbatitza» (fenêtre bossue), que l'on mentionne souvent dans les contrats et les marchés d'entrepreneurs des 15. et 16. siècles, pourrait être appliqué à cette forme d'ouverture.

En dépit de très nombreuses modifications, subies au cours du temps, la modeste maison aux trois portes dans la rue des Juifs complète d'une manière intéressante et utile la connaissance du développement de l'architecture civile à Dubrovnik.